

УДК 821.161.2

Г 94

Лілія ГУЛЕВИЧ

ОБРАЗНИЙ СВІТ МИКОЛИ УСТИЯНОВИЧА ТА ІВАНА ФРАНКА: РУХ ХУДОЖНЬОЇ ДУМКИ

У статті йдеться про вплив художньої спадщини Миколи Устияновича на формування образного світу Івана Франка. Проаналізовано їхні поетичні та прозові твори, у яких зображено подібні образи, мотиви, розкрито подібну тематику.

Ключові слова: *ремінісценції, художні образи і мотиви, поетика творів Миколи Устияновича та Івана Франка.*

Постановка проблеми. У колі багатьох наукових зацікавлень Івана Франка був один із продовжувачів традицій «Руської Трійці» – поет, прозаїк, громадський діяч і греко-католицький священник Микола Устиянович (1811 – 1885). У статтях «Етнологія та історія літератури», «З останніх десятиліть ХІХ в.», «Із історії «москвофільського» письменства в Галичині», «Критичні письма о галицькій інтелігенції», «Літературна мова і діалекти», «Літературне відродження Полудневої Русі і Ян Колар», «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.», «Николай Устиянович [некролог]», «Руський театр у Галичині», «Русько-український театр», «Українсько-руська (малоруська) література», «Українці», «Шашкевич і галицько-руська література», «Южнорусская література» із тією чи іншою повнотою Іван Франко окреслив літературну і громадську діяльність М. Устияновича, дав оцінку його прозовим та поетичним творам. Однак слід відзначити також і вплив поетики М. Устияновича на формування образного світу І. Франка, що послугувало багатим матеріалом для подальшого вивчення його творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У літературознавстві є численні дослідження різних аспектів життя і творчості обох письменників. Проте питання впливу художньої спадщини М. Устияновича на творчість І. Франка ще потребує вивчення. Одним із перших цю проблему порушив В. Радзикович [5], який звернув увагу на подібні образи і мотиви в ранній редакції повісті І. Франка «Петрії і Довбушуки» та повістях М. Устияновича. Принагідно цього питання торкалися й інші літературознавці у ґрунтовних розвідках, присвячених поетичній творчості М. Устияновича (М. Шалата [8], З. Гузар [2]) та І. Франка (В. Корнійчук [3]).

Мета статті – з'ясувати, як окремі настрої, мотиви, образи художніх творів М. Устияновича знайшли вияв у творчості Івана Франка.

Виклад основного матеріалу. Ремінісценції художніх творів М. Устияновича є і в поезії, і у прозі І. Франка. У пропонованій розвідці зосередимо увагу на творах І. Франка, у яких відчутні безсумнівні впливи художньої спадщини М. Устияновича: поезіях «Хлібороб» та «Ужас на Русі» (із циклу «Оси»), «Від'їзд гуцула», оповіданні «Чума».

В одному з кращих віршів І. Франка періоду «молодечого романтизму» – «Від'їзд гуцула» (Вміщено у зб. «Із літ моєї молодості», надр. вперше в ж. «Друг», 1875, Джежалік), як відзначив В. Корнійчук [3, 27], вчуваються перегуки із «Верховинцем» («Верховино, світку ти наш...», 1853) М. Устияновича.

М. Устиянович возвеличив у своїй поезії волелюбну вдачу верховинців, показав їхнє шире до щему й глибоке почуття любові до рідних карпатських верховин, де горянин відчуває себе *«свобідно, шумно, весело»*. Щоб піднести патріотичні почуття співвітчизників, романтик М. Устиянович дещо ідеалізував вільний поетичний світ верховинця, якому не страшний ні звір, ні пан. І. Франко передав у своєму вірші ті ж настрої, таке ж замилювання верховиною, те ж почуття свободи і щастя на вершинах, як і М. Устиянович у своїй знаменитій пісні:

В І. Франка:

*Будай здоров ти, світе мій!
Верховино, тебе прощаю.
Прощай зелений, пишний раю!
.....
І плистиме сльоза моя
За щастям, що колись тут пролетіло* (Фр., т. 3, с. 289).

У М. Устияновича:

*Верховино, світку ти наш,
Гей, як у тебе тут мило!
Як ігри вод, плине тут час,
Свобідно, шумно, весело* (Уст., 65).

Назви двох поетичних творів Миколи Устияновича – «Хлібороб» (1857) та «Ужас на Русі при зближенні монголів в літо 1224» (1860) – І. Франко використав у сатиричному циклі «Оси» (обидва – 1880, зб. «З вершин і низин»).

У вірші «Хлібороб» (інший варіант «Гей, хто на світі кращу долю має?») М. Устиянович опоетизував селянина, який важкою працею заслужив на щасливу долю. Водночас образ сіяча, *«що плугом святу землю оре, / Золоте зерно на ній засіває»*, і зізнання поета *«я ся не лишу землиці, мурави: / Піснь одспівую – а буду орати!»* (Уст., 93) можна тлумачити як прагнення М. Устияно-

веча до останніх днів життя сіяти зерно добра і любові на народній ниві. Поет стверджував, що своїм благословенням сільського трудівника наділив сам Бог і що за найпочеснішу в світі хліборобську працю «вдячна осінь щедро нагородить». Назву вірша та його основний мотив («Гей, хто на світі кращу долю має, як той, що плугом святу землю оре?») І. Франко переосмислив і використав для своєї однойменної політичної пародії. Взяті в М. Устияновича рядки повторюються у Франка на початку і в кінці кожної строфи, набувають іронічного звучання і таким чином підсилюють картину найбезрадішної дійсності, де за свою працю селянин «Святу землю в банку заставляє, / В довги впадає», вірний цісареві громадянин «В касарні нишком рід свій споминає / Зітхає нишком, і клене, і тужить», а так званий «щирий патріот» «Шанує владу, / Перед жандармом гнеться / Цілуєсь з возним...» (Фр., т. 1, с. 102).

Поезія М. Устияновича «Ужас на Русі при зближенні монголів в [літо] 1224» належить, за визначенням автора, до циклу «історических дум», у яких поет звертається до часів найбільшого розквіту Київської Русі і намагається возвеличенням колишньої слави великої держави та її князів пробудити в сучасників патріотичні почуття. У думі згадується «гостинний берег Дніпра», з боєм говориться про монгольську навалу на «Русь красну», що розкинулася «Од Волги, Дону, до волн Вислоки, / Од устя златобережного Дніпра / Аж до варяг гранітного хребта» (Уст., 99).

І. Франко використав назву вірша М. Устияновича «Ужас на Русі...» для своєї політичної сатири, де висміяв москвофілів, яким прихід народоців видається «ужасом на Русі»:

*Кажуть, що се людоїди, хочать
Русь нашу, матінку, з кашею з'їсти,
Перевернути теперішній лад* (Фр., т. 1, с. 103).

і цілком змінити життя: «Учні професора стануть навчать», «Неук судитиме вчених панів», «Крasti, ошукуват' всім буде вільно», «Чесних почнуть злодіяки тіснить». Як зазначив В. Корнійчук, в інтерпретації цієї «історическої думи» І. Франка передусім цікавлять моральні аспекти людських учинків, розплата за гординю і зневагу до голосу фатуму» [3, 40].

Особливий інтерес виявляв І. Франко до прозових творів М. Устияновича – «повісті з правдивого случаю» «Мєсть верховинця» (1849 – 1850) і «повісті верховинської з місцевих поговорок» «Страсний четвер» (1852). Він уважав ці повісті кращими зразками галицько-української новелістики 60-років ХІХ століття [7, 130] і навіть мав намір їх перевидати. Вплив художнього стилю повістей М. Устияновича позначився на ранньому творі І. Франка «Петрії і Довбушуки», особливо у змалюванні гірських пейзажів. Описуючи гірські краєвиди Сколівщини у першій редакції роману, І. Франко підкреслював, що цю місцевість «так гарно, з її мешканцями, описав наш Устиянович» (Фр., т. 14, с. 123). Дослідники літератури ХІХ ст. відзначали в цьому Франковому творі

«безсумнівні й досить поважні ремінісценції» повістей М. Устияновича, зокрема його «Страсного четверга» [5, 160]. У «Петріях і Довбущуках», як зауважив В. Радзикевич, не тільки «та сама сценарія з гірськими краєвидами, лісами, скелями, зломами...», не тільки «подібна характеристика персонажів...» (Зубаня – Олекса Довбушук), але навіть «подібні мотиви (схоплення Зіні – схоплення Мільці), ... образи (образ Пустари – образ Пистині), ... подібні подробиці»: політ орла на початку першого розділу обох творів [5, 160], роз'юшена вовчиця (у «Страсному четверзі» вона, шукаючи своїх щенят, напала на Зіню; у «Петріях і Довбущуках» стара Горпина порівнюється з вовчицею, що «гонить ловця, який забрав її щенят із логовища») і т.п. Усе це дало підставу В. Радзикевичу висловити слушну думку, що повість М. Устияновича була, можливо, «найближчим, найбезпосереднішим взірцем для І. Франка при писанні першої його повісті» [5, 160].

Повісті М. Устияновича свідчать про глибину його християнських переконань. І. Франко майже нічого не писав про душпастирську діяльність письменника, але, очевидно, добре знав його сумлінне ставлення до своїх священницьких обов'язків і розумів силу впливу його слова на формування духовної, моральної і громадянської позиції вірян. У І. Франка також є художній твір, який проливає світло на розуміння ним ролі церкви і священників у суспільному житті, – оповідання «**Чума**» (1887).

Між оповіданням І. Франка та повістями М. Устияновича можна провести певні паралелі.

Як і повісті М. Устияновича, що були опубліковані у часі революційного піднесення, «весни народів», оповідання І. Франка «Чума» (воно є другою частиною незакінченої трилогії «Чорна хмара») також написано, хоч і в пізніші десятиліття, у час активізації політичного й релігійного руху в Галичині, невдовзі після створення (1885) з ініціативи колишніх членів Головної Руської Ради політичного товариства Народна Рада. Це нове товариство мало на меті відновити програму Головної Руської Ради 1848 року й розвивати руську народність як самостійну, окремішню від російської і польської. Починання було активно підтримане греко-католицьким духовенством (з 1885 до 1898 р. його очолював митрополит Сильвестр Сембратович), яке добре усвідомлювало, що москвофільство і полонізація є великою загрозою для уніатської церкви.

В оповіданні «Чума» якраз і йдеться про відстоювання прав греко-католицької церкви, а, значить, і українства, в прикордонній з Росією Тернопільщині, а також про намагання єзуїтів, ставлеників Ватикану, відвернути українське населення від православ'я (селяни з більшою охотою ходять на прощу в православний Почаїв, ніж на латинську службу) і схилити уніатів до католицизму. Місію «просвітлення» і «навернення» селян у селі Товстохлопи виконує єзуїт-фанатик патер Гаудентій. Але вісімдесятилітній о. Чимчикевич, який, за словами З. Гузара [2, 91], є чи не найсвітлішим у творчості І. Франка образом греко-католицького священника, зумів відвернути цю напасть від своєї пастви: він знайшов у старих книгах запис, що сто років тому село вимерло від чуми, і

запропонував цілий день бити у дзвони, щоби так відзначити пам'ять про односельців. Через те патер не зміг виголосити свою промову-навернення.

Отець Чимчикевич сповнює обов'язки священика вже п'ятдесят літ. Він невибагливий у побуті й на перший погляд здається наївним і примітивним. Проте вся його душпастирська праця дуже корисна для парафіян, проповіді сприяють їх духовному і моральному росту (він навчає: *«жійте тільки по-Божому»*), а наука приносить практичні результати: у селі нема ні пияків, ні корчми, за десять літ ніхто в криміналі не сидів, всі люди грамотні, бо отець не давав шлюбу неписьменним, навколо села виріс розкішний сад, бо на покуту після сповіді кожен мусив посадити плодове дерево. У свої повчання він вкладав глибокий філософський і християнський зміст: *«Треба тільки, щоб чоловік душу свою вложив у діло, тоді й діло буде з душею, живе. А хто душі своєї в діло не вложить, той і не найде її»* (Фр., т. 16, с. 321).

Створений І. Франком образ о. Чимчикевича наводить на думку про певні традиції в розумінні й баченні українськими письменниками ролі священика в суспільному житті. Зокрема, отець Чимчикевич із твору І. Франка дещо нагадує М. Устияновича, котрий у своєму убогому Славську також допомагав своїм парафіянам доброю господарською порадою. Близький товариш письменника із сусіднього зі Славським села Волосянка, культурний діяч «народовського» напрямку Тит Ревакович розповідав у своїх спогадах про те, як М. Устиянович виконував священницькі обов'язки у гірській парафії: *«...взірцевий був з нього священик. А які ж чудові проповіді говорив в Славській церкві. Як пристосована була ся наука до життя. Як верховинці і верховинки жаждно слухали кожного його слова і брали собі до серця»* [6]. Практичну науку своїй пастві М. Устиянович виклав і в низці популярних статей: *«Як ошадити паливо, где его мало»* («Неділя», 1865, № 5, 8), *«Як учити дітей рахунку з голови»* («Школа», 1865, № 6 – 7), *«Шкло и его значение в историческом развитии культуры»* («Литературный сборник», 1871), *«Практична наука о годованю винной лозы»* (Коломия, 1878, 16), *«О винограде»* («Русская рада», 1879, № 5), *«Винная лоза и плеканье ей в нашем поднесенію»* («Русская рада», 1879, № 17, 18, 20, 21) та ін.

Сучасники М. Устияновича згадували, що його церковні проповіді відзначалися щирістю, переконливістю, патріотизмом. Він *«літ-то чимало / По верхах Бескиду [...] скалу орав»*: виховував своїх парафіян у дусі християнської моралі, сіяв у їхні душі *«зерно по зерні»* любов, милосердя, повагу до Божого слова. Ця сівба принесла, згадує письменник у поемі *«Вспомини», «колосся видатне! / А жниво багате, мов в буйних ланах»*. У глухих горах ця наука падала на добрий ґрунт,

*Бо німець і лях тут костьолів не клали
І церков лишали в спокою святім,
Дітей чужим богам іще не навчали... (Уст., 186).*

Устами своїх героїв М. Устиянович проповідує ті ж християнські цінності, що й отець Чимчикевич. Романтичні герої повістей М. Устияновича сприймають світ крізь призму християнських ідей, неухильно дотримуються норм християнської моралі. Верховинці свято шанують релігійні традиції. Для М. Устияновича важливо підкреслити їхнє шанобливе ставлення до священників (у «Месті верховинця» *«громада, мов тата, любила»* старого священика – *«сіденького старця»* (Уст. і Мог., 173) – о. Чимчикевич подібний до нього) та до храму Божого, який автор називає демінутивом *«церковця»*.

Як і о. Чимчикевич, М. Устиянович засуджує пияцтво. У творі І. Франка священник тішиться, що *«від 30 літ ані одного жида в селі не маємо»* (Фр., т. 16, с. 324). М. Устиянович у повісті «Страсний четвер» причину морального й духовного падіння горян бачить у тому, що *«спустили гдекотрі дідичні панове жидів, тую ненаситную з'їдж, на Верховину і придали їм всі можливі жерела доходів, як: корчми, жорна, ступи, десятину і всякую дань в аренду. Тії нові прибільці розп'яничили Верховину незаную ту ще горілкою, позабирали велику часть управної землі в застав і привели супокійного і покірливого верховинця до крайности»* (Уст. і Мог., 258). Тим-то у верховинських молодців *«озвалась страшная жажда мести... і они... нападали з первопочатку на ненавистних їм жидів...»* (Уст і Мог., 259). Таким чином, соціальні причини появи опришків органічно переплітаються з національними, і, за висловом З. Гузара, у творі червоною ниткою проходить ідея, що визискувачі – це зайди [1, 317]. Саме вони спричинилися до трагедій у численних верховинських сім'ях, до фізичної і духовної деградації працюючих господарів, як, наприклад, чоловіка Наливайчихи із «Месті верховинця» (друга редакція твору), що став учащати до Берка і за півроку спився.

У вирішальну кульмінаційну хвилину, коли стоїть проблема вибору між помстою і християнським милосердям, у героя «Месті верховинця» переважає почуття християнської любові до ближнього: закоханий у доньку свого хазяїна Молану бідний парубок Продан Наливайко, що підстеріг свого ненависного суперника багача Федора, замість того, щоб убити, рятує його від розлюченого пораненого звіра. Саме релігійні переконання зупинили Продана від страшного гріха: в його *«горячим, але честнім серцю борба недовго точилась. «До Бога належит суд, і в его руках мечь, – шепнув єму ангел душі его, – а тепер жде нещасний [Федір. – Л. Г.] ратунку»* (Уст. і Мог., 194). Після пережитого потрясіння врятований Федір відмовляється від Молани, з нею одружується Продан. Розв'язка несподівана, але закономірна: через дієве сповідання християнських моральних норм сповна простежується суть благородної натури запального бойка. Конфлікт між бідним наймитом Проданом Наливайком і його суперником – багачьким сином Федором Медуляком, що будується на основі соціальних суперечностей (Продан – бідний, Федір – багатий) та на антагонізмі моральних цінностей (Продан – «приязний і чемний», Федір – потайний і заздрісний), вирішується «з позицій позачасового християнського братолюбства» [4, 62].

Таким чином письменник намагався на конкретних прикладах проілюструвати християнську любов горян до ближнього: у вирішальні, критичні хвилини непокірний бойко стає добросердним – він, ревний християнин, забуваючи заподіяні кривди, проймається співчуттям до кривдника.

В оповіданні «Допуст Божий» М. Устиянович демонструє читачам, яка страшна Божа кара чекає на тих, хто безнастанно оскверняє свої уста прокльонами.

Як бачимо, М. Устиянович у своїх повістях наголосив на тих самих християнських принципах, що їх так ревно проповідуватиме згодом о. Чимчикевич в оповіданні І. Франка: *«Не кради, не пий, не проклинай, не бий, другому в біді помагай!...»* (Фр., т. 16, с. 324).

Висновки. На творчості І. Франка позначився вплив художніх творів М. Устияновича. Він виявився у ремінісценції подібних образів, мотивів, настроїв і почуттів, зображальних засобів. М. Устиянович був одним із тих талановитих письменників Галичини, на творчості яких виховувалась і формувала свій світогляд галицька інтелігенція, і одним із тих, хто готував ґрунт для вироблення творчого почерку і великої національно-патріотичної місії, яку судилося здійснити Іванові Франку.

Література

1. Гузар З. Повість М. Устияновича «Страстний четвер» / Зенон Гузар // Шашкевичіана. – Вип. 1 – 2. – Львів–Броди–Вінніпег, 1996. – С. 311–317.
2. Гузар З. Стежками життя і творчості Івана Франка / Зенон Гузар. – Дрогобич : Коло, 2004. – 138 с.
3. Корнійчук В. Ліричний універсум Івана Франка : горизонти поезики / Валерій Корнійчук. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. – 48 с.
4. Нахлік Є. Романтична повістка Миколи Устияновича «Месть верховинця» / Євген Нахлік // Рад. літературознавство. – 1981. – № 12. – С. 61–70.
5. Радзикович В. Повість Франка «Петрії і Довбушуки» (ж. «Друг», 1875–1876) / Володимир Радзикович // Записки НТШ. – Т. CLXI : [зб. філологічної секції]. – Нью-Йорк–Париж, 1953. – Т. 24. – С. 143–169.
6. Ревакович Т. Спомини про Николу Устияновича / Тит Ревакович // Діло. – 1911. – № 271.
7. Франко І. Южнорусская література / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 41. – С. 101–162.
8. Шалата М. Будитель народного духу / Михайло Шалата. – К. : Рад. письменник, 1987. – С. 17–46.

References

1. Huzar Z. Povist M. Ustyianovycha «Strastnyi chetver» / Zenon Huzar // Shashkevychiana. – Vyp. 1–2. – Lviv–Brody–Vinnipeg, 1996. – S. 311–317.
2. Huzar Z. Stezhkami zhyttia i tvorchosti Ivana Franka / Zenon Huzar. – Drohobych : Kolo, 2004. – 138 s.

3. Korniiichuk V. Lirychnyi universum Ivana Franka : horyzonty poetyky / Valerii Korniiichuk. – Lviv : Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, 2004. – 485 s.
4. Nakhlik Ie. Romantychna povistka Mykoly Ustyianovycha «Mest verkhovyntsia» / Yevhen Nakhlik // Rad. literaturoznavstvo. – 1981. – № 12. – S. 61–70.
5. Radzykevych V. Povist Franka «Petrii i Dovbushchuky» (zh. »Druh», 1875–1876) / Volodymyr Radzykevych // Zapysky NTSh. – T. CLXI : [zb. filolohichnoi sektsii]. – T. 24. – Niu-Iork–Paryzh, 1953. – S. 143–169.
6. Revakovich T. Spomyny pro Nykolu Ustyianovycha / T. Revakovich // Dilo. – 1911. – № 271.
7. Franko I. Yuzhnoruskaia lyteratura / I. Franko // Franko I. Zibrannia tvoriv : u 50-ty t. – K. : Nauk. dumka, 1984. – T. 41. – S. 101–162.
8. Shalata M. Budytel narodnoho dukhu / Mykhailo Shalata. – K. : Rad. pysmennyk, 1987. – S. 17–46.

Джерела фактичного матеріалу

- Уст. і Моґ.** – Твори Николи Устияновича і Антона Могилицького. – Львів, 1913. – 510 с.
- Уст.** – Устиянович М. Поезії / Микола Устиянович. – К. : Рад. письменник, 1987. – 251 с.
- Фр.** – Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. / Іван Франко. – К. : Nauk. dumka, 1976–1986.

Гулевич Лилия. Образный мир Николая Устияновича и Ивана Франко: движение художественной мысли. В статье рассматривается влияние художественного наследия Николая Устияновича на формирование образного мира Ивана Франко, анализируются поэтические и прозовые сочинения обоих писателей, в которых изображены похожие образы, мотивы, раскрыта похожая тематика.

Ключевые слова: реминисценции, художественные образы и мотивы, поэтика Николая Устияновича и Ивана Франко.

Hulevych Liliya. The imaginative world of Mykola Ustyianovych and Ivan Franko: the movement of artistic thought. The article is about the influence of the artistic heritage of Mykola Ustyianovych on the formation of imaginative world of Ivan Franko. It is analyzed the poetic and prose works of both writers in which have shown the similar images, motives, revealed a similar theme.

Key words: reminiscences, similar images and motives, the poetics of Mykola Ustyianovych and Ivan Franko.